

в'язується значна частина задач, визначених у регіональних ГІС з прив'язкою до умов регіону на основі схеми планування території та додаються задачі взаємодії з територіальними утвореннями області.

У системі ГІС-ПТР забезпечуються інформацією такі позиції: соціально-економічний стан області; економіка і фінанси; екологія, ресурси і природокористування; транспорт і зв'язок; комунальне господарство і будівництво; сільське господарство; охорона здоров'я, освіта і культура; громадський порядок, оборона і безпека; соціально-політичний стан, демографічні та міграційні процеси.

Для забезпечення функціонування системи ГІС-ПТР області необхідно вирішити ряд питань, пов'язаних із захистом інформації, власністю на інформацію та нормативно-правовою основою функціонування ГІС.

Впровадження ГІС-ПТР Волинської області складається з таких етапів: 1. Створення робочих місць ГІС на існуючих робочих місцях адміністрації області. 2. Створення ГІС-центрів. 3. Розробка пілотних проектів ГІС. 4. Виконання науково-дослідних робіт. 5. Розробка нормативно-правової основи інформаційного обміну. 6. Керівництво програмою (координаційна рада ГІС-ПТР). 7. Створення інформаційної мережі ГІС-ПТР. 8. Розробка концепції і програми ГІС-ПТР на перспективу.

Розгалужена комп'ютерна мережа повинна зв'язувати бази даних єдиною системою управління, що дозволяє ефективно здійснювати збір відомостей з територій і доводити матеріали до органів управління; своєчасно отримувати оновлені дані від організацій – виготівників (власників) баз даних, отримувати функціональні відомості від суміжних підрозділів для проведення комплексного аналізу.

Для реалізації даного пункту Програми необхідне вирішення двох самостійних завдань: створення системи каналів зв'язку для передачі даних ГІС-ПТР та інтеграція нових ГІС з ГІС-ПТР, що належать різним структурним підрозділам органів влади, підприємствам і організаціям Волинської області.

Результати реалізації ГІС-ПТР Волинської області будуть представлені у вигляді: системи географічно прив'язаних баз даних (геоданих). "ГІС-містобудування" створить банк геоданих про всі містобудівні проекти, які розроблялися на територію області: схеми планування

території області, схеми планування території на місцевому рівні (групи адмінрайонів або окремих районів), генеральні плани міст, детальні плани територій, правила забудови та інші містобудівні проекти, результати грошових оцінок земель населених пунктів. Крім того, в нього повинні входити дані про всі обмеження або режими використання територій, пов'язані з природним та антропогенним впливом на територію області. "ГІС-містобудування" має інтегрувати інформацію містобудівного, земельного, екологічного та інших кадастрів, а також інших компонентів ГІС-ПТР. Крім того, можуть бути створені функціональні спеціалізовані ГІС: компонент "ГІС-геологія", "ГІС земельного кадастру", "ГІС-дороги", "ГІС залізниць", "ГІС природних ресурсів", "ГІС-екологія", "ГІС-населення", "ГІС надзвичайних ситуацій", у тому числі "ГІС пожежної охорони", "ГІС-ДАІ", "ГІС соціально-економічного розвитку області" і т. ін.

Для забезпечення умов інформаційного обміну необхідно розробити нормативно-правову основу про порядок застосування єдиного геоінформаційного та інформаційного простору органами управління, підприємствами та організаціями незалежно від форми власності, мають бути підготовлені відповідні нормативно-правові акти про організацію інформаційного обміну.

Виконання програми створення ГІС-ПТР буде стимулювати виникнення ринку геоінформаційних послуг у Волинської області та інших регіонах.

За принципами і методиками ГІС-ПТР паралельно будуть створюватися муніципальні ГІС, а також ГІС підприємств і організацій різних форм власності, що буде стимулювати створення єдиного геоінформаційного простору.

1. Айлікова Г.В. Досвід планування Волинської області // Досвід та перспективи розвитку міст України. Методичні аспекти територіального планування / За ред. Ю.М. Білокопя. – К., 2003. – С. 86. 2. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні / Ю.Ф. Дехтяренко, М.Г. Лихогруд, Ю.М. Манцевич, Ю.М. Палеха. – К., 2002. 3. О комплексных географических исследованиях для обоснования генеральных планов крупных городов / М.И. Щербань, П.Г. Щищенко и др. // Физ. география и геоморфология. – К., 1979. – С. 3–10. 4. Про генеральну схему планування території України : Закон України від 07.02.02. № 3059-III // ВВР. – 2002. – № 30. 5. Проект Схеми територіального планування Волинської області та відповідних розділів Генеральної Схеми планування території України. – К., 2002.

Надійшла до редколегії 11.06.06

УДК 911.3

Н. Короба, асп.

МІСЦЕ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ БАЛТО-ЧОРНОМОРЬСЬКОГО РЕГІОНУ: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Досліджено історію розвитку ідеї формування Балто-Чорноморського регіону та роль України.

The history of development the idea of formation The Baltic-Black Sea Region and the role of Ukraine are researched.

Ще з часів варягів, у IX–XII ст., Київська Русь вела торгівлю з Північною Європою та Візантією за допомогою давнього торговельного шляху між Балтійським та Чорним морями. Згідно з "Повістю минулих літ", цей шлях "з варяг у греки" (від Балтійського моря по р. Нева, Ладозькому озеру, р. Волхов, оз. Ільмень, р. Ловать, волоком до р. Зх. Двіна, волоком до р. Дніпро і далі в Чорне море) проторував ще апостол Андрій. На цьому шляху розташовувалися найбільші міста – Новгород Великий, Київ та ін.

Історія свідчила, що вже на початку розвитку Київської держави визначальною для її політики, продиктованою як політичними, так і економічними інтересами, була вісь Північ-Південь. Київські князі недаремно вели боротьбу проти Хазарії, робили все, щоб не випустити зі своєї орбіти досить віддалений Новгород, спрямовува-

ли зусилля в бік Чорного моря і Дунаю. На перешкоді реалізації такого "чорноморського вектора" стало опанування південноукраїнських степів кочовими народами, а потім, кажучи по-сучасному, Чорне море стало "виключною зоною" держави османів. Це не означає, що не було ніяких контактів населення України з південними сусідами: була торгівля, подорожі, людські, зрештою, контакти. Не слід забувати, що територією України проходила одна з гілок Великого шовкового шляху. Цікаво, що її маршрут українською територією від Білгорода-Дністровського, де він круто повертав на північ, практично пролягав по трасі нафтопроводу Одеса – Броди. Багато прикладів нормальних взаємин дає історія Запорозької Січі. Як і в перший період (за княжої доби) контактів по осі Північ-Південь, а саме – з Візантією, важливе місце у стосунках Північного Причорномор-

© Н. Короба, 2007

р'я з Південним Причорномор'ям, тобто Туреччиною, займали економічні питання.

У 1914 р. у Львові з'явилася друга частина "Короткої географії України", що мала підзаголовок "Антропогеографія". У ній молодий професор **Степан Рудницький** (1877–1937) розглядає (поки що теоретично) Чорне море фактично з погляду геополітики, ставлячи його в центр своєї візії майбутнього України. Він наголошує на специфіці географічного положення нашої країни: вона має широкий вихід до Чорного моря, яке, у свою чергу, пов'язане протоками Босфор і Дарданелли з Середземномор'ям і далі – з Малою Азією і Африкою [4, с. 107].

Таким чином, Чорне море ввійшло в коло тем, які опинилися в полі зору української політичної еліти. У 1918 р., коли після революції в Росії, що змела царську імперію, перед Україною реально з'явилася можливість стати незалежною, суверенною державою, **Михайло Грушевський** (1866–1934) написав трактат під назвою "На порозі Нової України". Складався він з кількох есе, серед яких було й есе "Орієнтація чорноморська" і його нібито продовження – есе "Нові перспективи". Михайло Грушевський був першим, хто розробив геополітичну доктрину для України з урахуванням такого чинника, як Чорне море, яка мала б служити дороговказом при розробці зовнішньої політики Української держави.

Доктрина М. Грушевського не була штучною конструкцією, плодом абстрактного теоретизування, вона базувалася на об'єктивних законах геополітики і глибокому знанні української історії. На той час він уже був одним з найвидатніших слов'янських істориків. Учений відзначає, що "історичні умови життя орієнтували Україну на Захід", а "географічні орієнтували і орієнтують на Південь, на Чорне море..." [1, с. 147].

"Чорне море не ділило, а зв'язувало узбережні краї" [2, с. 148]. Грушевський розумів об'єктивну цивілізаційну належність України до Заходу, закликав учитися на Заході, насамперед у Німеччині і США. Разом з тим зазначав: "Але коли школою для нас мусять бути сі краї західної культури, полем нашої діяльності, нашої власної творчості повинні бути краї, подібно як і Україна, виростили у впливах чи зв'язках східної культури – краї в сфері нашої чорноморської орієнтації, об'єднані Чорним морем як центром комунікації й різнорідних культурних і політичних взаємин" [1, с. 154]. Він доводить, що географічні особливості України, а саме – водні артерії, "ведуть до комунікаційного центру" Чорного моря, шляхи сполучення, "коли б вони будувалися нами в орієнтуванні нашими інтересами" [1, с. 155], теж мали б бути спрямованими до нього. Цікаво відзначити, як ідеологічні погляди вченого – прихильника "федералізму", аж до "світового", відбивалися в його "чорноморській доктрині". Він виступає проти "федерації поневоли", а натомість відстоює федерацію "країв, зв'язаних географічно, економічно й культурно" і зазначає: "І як першу ступінь до такої федерації... я вважаю економічне і культурне співробітництво, кооперацію народів Чорного моря" [1, с. 155]. Учений наголошує, що "тісно зв'язавши між собою, сі чорноморські краї можуть створити незвичайно багату, велику і многосторонню економічну базу" [1, с. 156], яку мають використати для блага своїх народів, у тому числі й "великі транзитні дороги на Схід" [1, с. 156].

У цих словах Грушевського ми вбачаємо початки ідеї щодо розвитку концепції міжрегіонального партнерства "від моря до моря" – співпраці в рамках Балто-Чорноморського союзу. Це питання також розглядалось урядом Української Народної Республіки. Перебуваючи в екзилі, уряд УНР проводив підготовчу роботу зі створення Чорноморського союзу. Він мав сприяти "еконо-

мічному відродженню сходу Європи, діяльним політичним і економічним відносинам із Західною Європою". Членами цього союзу мали стати Українська Народна Республіка, Кубань, Грузія, Азербайджан та Вірменія. Характеризуючи проект договору Чорноморського союзу, слід звернути особливу увагу на ст. 2, в якій йдеться про те, що союз "має завданням встановлення на територіях учасників цього договору правного устрою на демократичних засадах" [3]. Як можна спостерігати, дана ідея привела вже в наш час до створення ОЧЕС і ГУАМ (ГУУАМ до виходу Узбекистану з об'єднання, квітень 2005 р.).

Праця С. Рудницького "Українська справа зі становища політичної географії", опублікована у Відні 1923 р., показала значення Чорного моря для розвитку нашої країни в історичному розрізі й накреслила певні віхи для майбутнього. Учений передбачав сполучення через мореплавні канали "між Чорним морем і Балтійським та Каспієм" і з цього робив досить оптимістичні висновки для України: "В безпосередньому положенні України над Чорним морем, – писав він, – в обставині, що ціла половина чорноморських берегів належить до суцільної української території, лежить запорака великої політично-географічної ролі України вже в найближчій будучині" [5, с. 107]. Це те, про що ми кажемо сьогодні як про транзитний характер нашої країни. Не можна, звичайно, погодитися з усім тим, що писав Рудницький, особливо щодо історії стосунків з Туреччиною і Кримом, але, на нашу думку, його слова про те, що Україна є "однією з найважливіших "ключових точок" цілого Близького Сходу" [5, с. 115] (додамо від себе – разом з Туреччиною) мають усі підстави, як і його погляди на російський імперський експансіонізм. Наше завдання, як й інших чорноморських сусідів, – зрозуміти хід його думок і постаратися реалізувати його візії. Справді, не слід забувати, що це писалося в роки бездержавності України і тільки на початку кемалістських перетворень у Турецькій Республіці.

Ситуація в Радянській Україні в 20-х роках ХХ ст. (українізація) склалася так, що ідеї М. Грушевського і С. Рудницького могли мати певне продовження. Структура управління економікою дозволяла підтримувати деякі торговельні зв'язки зі Сходом, зокрема з Туреччиною. Тоді ж 2 січня 1922 р. було підписано Договір про дружбу і братерство між Туреччиною та Україною. Виступаючи 3 січня 1922 р. на прийомі з нагоди підписання договору, голова Великих Національних зборів М. Кемаль-паша відзначав: "Туреччина та Україна – найближчі одна до одної країни. Так само є близька й дружба між народами цих двох країн" [7, с. 82]. Дехто міг до певної пори дозволити собі розглядати Україну як окрему економгеографічну одиницю при тому, що вона була в складі СРСР (Волобуєв, Синявський).

Саме А. Синявський (1866–1951) робив спроби розглядати Україну та її економіку з погляду геополітики, тобто беручи до уваги її історичну й географічну специфіку стосовно країн Близького Сходу, особливо Туреччини. У цьому зв'язку непроминальне значення має його стаття "УССР та Близький Схід в світлі геополітики. (Проблема торговельних зв'язків)", що була опублікована в журналі "Східний світ" у 1928 р. У цій праці вчений, подібно до С. Рудницького, детально розглядає географічне становище України в динаміці історичного розвитку, але вже з урахуванням тогочасних реалій, розкриваючи значення території нашої держави як транзитної, а також достатньо індустріально розвиненої країни регіону [6, с. 194, 195].

Він зазначає: "Україна є також частиною людськості й також частиною території земної кулі, що може склас-

ти певний економічний комплекс з країнами Близького Сходу на засадах найбільш доцільного розподілу праці й обміну продукцією" [6, с. 196]. Свої висновки він обґрунтовує численними статистичними викладками. Певні перспективи для українсько-турецької торгівлі він, зокрема, вбачає, як вказується в праці, "в зв'язку з енергійною політикою нової Турції до скорішої інтенсифікації й індустріалізації" [6, с. 198].

Естафету розробки геополітичної доктрини напередодні Другої світової війни перебрала Західна Україна і українська політична еміграція. Це пов'язано з тим, що знов на обрії замаячив образ незалежної України, на появу якої в результаті удару сил гітлеризму, сталінізму і західного світу розраховували деякі політичні українські угруповання за кордоном. У 1938 р. у Львові з'являється праця Юрія Липи (1900–1944) під характерною назвою "Призначення України". Він розглядає зв'язки населення нинішньої України ще з найдавніших часів з сусідніми народами, визначає роль і вплив кожного з них на різних етапах історії на долю нашого народу, його ментальність. У тексті Ю. Липи багато влучних оцінок і цікавих спостережень, які підтверджують його тезу про самобутність українців, їх призначення бути вільними і щасливими. І як квінтесенцію свого аналізу він висуває просту тезу: "Тільки вісь Південь-Північ є віссю українських земель" [2, с. 236]. І далі: "Оборона своєї осі Південь-Північ – це найважливіше завдання України в історії" [2, с. 237]. Він вірить у стабілізуючу роль вибудованої ним осі в світовій політиці.

Ю. Липа в дусі і термінах того часу докладно виклав своє бачення з погляду геополітики становлення на Чорному морі, окреслив роль для кожної причорноморської країни, особливо відзначивши роль Кемаля Ататюрка, коли йшлося про Туреччину. У дусі "Орієнтації чорноморської" М. Грушевського написані розділи "Свідомість одности" та "Союз чорноморських держав". У них уже видно зближення його попередніх побудов з реальною політикою. Цей трактат-візія вимагає окремого поглибленого вивчення.

За часів перебування України у складі СРСР не було умов для розробки та реалізації подібного співробітництва. Лише після проголошення у 1991 р. незалежності України настав новий етап. У 1993 р. український Інститут трансформації суспільства розпочав дослідження потенційних можливостей і переваг балто-чорноморського партнерства. Уперше після дезінтеграції Радянського Союзу про необхідність балто-чорноморського співробітництва за участю України на урядовому рівні заговорив колишній президент Литви Альгірдас Бразаускас на саміті 1997 р. у Вільнюсі. Саме під час головування цієї країни в Раді держав Балтійського моря (РДБМ) було досягнуто консенсусу щодо участі третіх сторін, зокрема України, у діяльності цієї організації. Двома роками пізніше на конференції в Клайпеді президенти Литви, України та Польщі обговорюва-

ли спільні проекти створення нових транзитних шляхів, що має важливе гео економічне значення у зв'язках між регіонами Балтійського та Чорного морів.

Було встановлено дружні стосунки з Туреччиною, важливе місце надавалося питанню об'єднання зусиль держав Чорноморсько-Балтійської зони, але ця ідея у зв'язку з розширенням НАТО на Схід виявилася безперспективною. Україна знову опинилася перед дилемою: Схід чи Захід, а чи "сіра зона" між ними. Нас штовхають до стану "болісної невизначеності" щодо нашого єства, європейці ми чи азіати, щоб переконати нас, що ми євразійці. На нашу думку, ніяких об'єктивних підстав для сумнівів нема. Ми реально перебуваємо в Європі, наша культура європейська, хоча й зазнала впливів східних сусідів. Ми зробили свідомо вибір: інтегруватися в об'єднану Велику Європу. Але це не перешкоджає реалізації "чорноморської орієнтації", яка відповідає нашим національним, безпековим і економічним інтересам, саме на Півдні, в Азії і Африці ми можемо бути конкурентоспроможними, знайти друзів і нові джерела енергії.

Практичним втіленням ідей творців "Чорноморської доктрини", на нашу думку, стали ОЧЕС та ГУАМ, у яких Україна могла б відігравати набагато значнішу роль.

На наш погляд, "чорноморська орієнтація" для нашої країни залишається актуальною і не вступає в суперечність ні з нашою європейськістю, ні з членством Туреччини в НАТО, бо, врешті, Туреччина теж є частиною Європи, а Україна намагається інтегруватися з НАТО та ЄС. Разом з Туреччиною ми можемо забезпечувати стабільність у Чорноморському регіоні, впливаючи на весь Близький Схід, для чого обов'язково повинні брати участь у творенні європейської системи колективної безпеки. Це відповідає нашим національним інтересам не тільки з політичної чи оборонної точки зору, а й з економічної. Орієнтація на вісь Північ-Південь (або Балтика і Середземномор'я) допоможе нам у розв'язанні питання диверсифікації джерел надходження енергоносіїв. Не треба багато казати про значення Євразійського транспортного коридору. При розумному підході можна вирішити й питання конкуренції нафтопроводів. Треба тільки, щоб погляди були ширші й спрямовані на перспективу як в Україні, так і в Туреччині. Врешті-решт про це говорить інстинкт самозбереження. Наша природна "чорноморська орієнтація" ніяким чином не означає відмову від взаємно корисних рівноправних стосунків з іншими країнами – на Заході і Сході.

1. Великий українець. – К., 1992. 2. Липа Ю. Призначення України. – Львів, 1992. 3. Рассоха Л. Балто-чорноморське партнерство: перспективи // Україна і світ. – 2006. – № 20-21. 4. Рудницький С. Коротка географія України. – Ч. II. (Антропогеографія). – Львів, 1914. 5. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України. – Львів, 1994. 6. Синівський А. Вибрані праці. – К., 1993. 7. Черніков І. 3 глибин століть. Про миротворчу тенденцію у взаєминах України і Туреччини в контексті історії // Політика і час. – 1994. – № 7. – С. 82. 8. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива : Монографія. – К., 2001.

Надійшла до редколегії 05.09.06

ЮВІЛЕЇ

БОРИСУ ПАВЛОВИЧУ ЯЦЕНКУ – 65!

Доктор географічних наук, професор Борис Павлович Яценко народився в с. Малий Висторок Лебединського району Сумської області наприкінці 1941 р. У 1963 р. закінчив Східний факультет Санкт-Петербурзького (Ленінградського) університету за спеціальністю сходознавець-філолог (японознавець). У 1963–1967 рр. – аспірант географічного факультету Санкт-Петербурзького університету. У 1967 р. захистив кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня

кандидата географічних наук на тему: "Північні райони Японії" за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. Наприкінці 60-х років повернувся в Україну і продовжив свою наукову та викладацьку діяльність. З 1970 р. – старший викладач, з 1976 р. – доцент кафедри економічної географії Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. З 1991 р. – завідувач новоствореної кафедри країнознавства та туризму вищезазначеного університету. З 1992 р. за сумісництвом